

چاپ نوشت ۲

قرآن بهرامی و نگاهی به کتابت‌های اعلاى چاپ نویسی
پرکار اما مهجور (احمد بن محمد تبریزی)

۴۱-۶۷

چکیده: در این مقاله ضمن اشاره‌ای اجمالی به اولین تلاش‌ها در اروپا و جهان اسلام برای چاپ قرآن اطلاعاتی هرچند اندک در خصوص چاپ و انتشار اولین قرآنهاى چاپی ایران ارائه شده است و در بخش اصلی مقاله به معرفی یکی از اولین قرآنهاى چاپ سنگی در شهر تبریز به قلم یکی از خوشنویسان پرکار و هنرمند آن دوران پرداخته و در انتها فهرستی از آثار کتابت شده توسط او به ترتیب تاریخی انتشار ارائه شده است.

کلیدواژه: قرآن، قرآنهاى چاپی، چاپ سنگی، کتابت، خوشنویسی، احمد بن محمد تبریزی

Notes on Book Publishing (2)

Bahrami Qur'an and a Look at the Prolific but Neglected Scribing for Book Publishing (Ahmed bin Mohammad Tabrizi)

Abstract: In this article, in addition to a brief reference to the first efforts in Europe and the Islamic world to publish the Qur'an, some information regarding the printing and publication of the first Qurans in Iran, has been provided and in the main part of the article, the introduction of one of the first lithographical Qurans in the city of Tabriz is presented. This Quran was scribed by one of the most prolific and artistic calligraphers of that era. In the end, a list of the works written by this calligrapher is introduced in chronological order of publication.

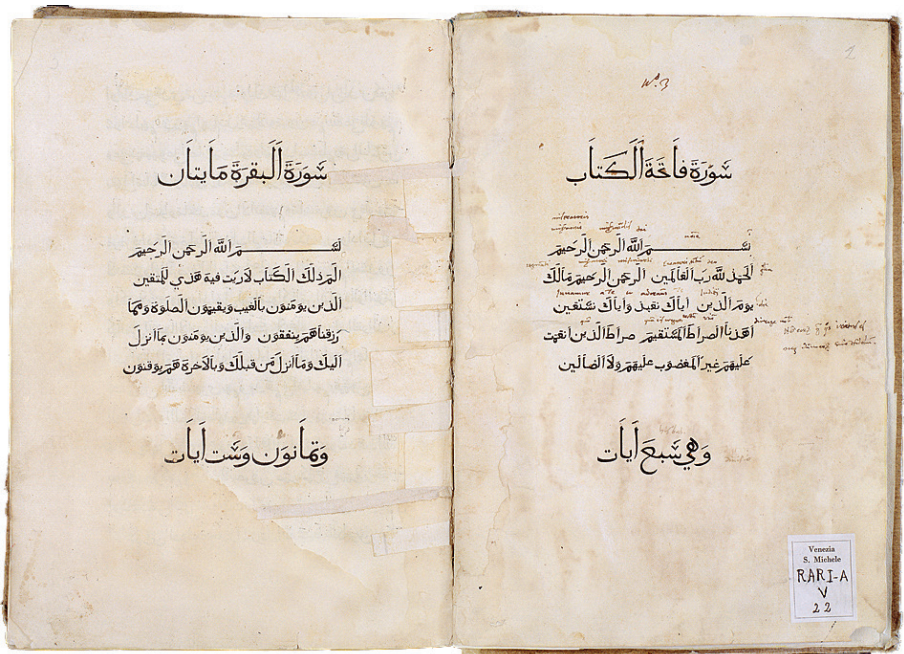
Keywords: Qur'an, printed Qurans, lithography, writing, calligraphy, Ahmad bin Mohammad Tabrizi

درآمد

اولین قرآن چاپی در دنیا به سال ۳۸-۱۵۳۷ م. توسط پاگانینو و آلساندرو پاگانینی^۱ در شهر ونیز چاپ و انتشار پیدا کرده که مشخصات آن بدین قرار است:

Alcoranus Arabice. Venice : Paganino and Alessandro Paganini, between 9 August 1537 and 9 August 1538 [464] p.

این قرآن بعد از چاپ به جهت مخالفت پاپ معدوم شد و البته به دلیل خطاهای فراوان در طراحی حروف، کلمات و اعراب‌گذاری‌های آن غیر قابل استفاده بود. تنها نسخه منحصر از این قرآن در حال حاضر در کتابخانه کلیسای سن میشل^۲ ونیز قرار دارد.

تصویر
دو صفحه آغازین
اولین قرآن چاپ
شده در جهان،
(ونیز ۱۵۳۸ م.)

تا مدتها بعد، نه در کشورهای اروپایی و نه در ممالک اسلامی با وجود آنکه چاپ ظهور و امکانش فراهم بود هیچکس در صدد چاپ و انتشار اولین و مهمترین کتاب مسلمانان یعنی قرآن بر نیامد. آنتوان گالان (۱۸۵۱-۱۷۶۳ م.)^۳ خاورشناس فرانسوی و مترجم هزار و یک شب در سال‌های پایانی قرن ۱۷ میلادی به نکته قابل توجهی در خصوص عدم اهتمام مسلمانان به چاپ اشاره می‌کند:

«مسلمانان نمی‌خواستند صنعت چاپ که برای آن‌ها آورده شده بود را دریافت کنند. در واقع

1 . Alessandro Paganini.

2 . San Michele.

3 . Antoine Galland

می‌ترسیدند که بعداً با چاپ قرآن که نزد آن‌ها از اهمیت و ویژگی خاصی برخوردار بود به نوعی به آن‌ها توهین شود. همچنین می‌توانیم اضافه کنیم که عرب‌ها، پارس‌ها و ترک‌ها نمی‌خواستند مزایا و تأثیراتی را که ما با چاپ کتاب بدست می‌آوریم را بچشند و ترجیح می‌دادند که کتاب‌هایی را که می‌خواهند بخوانند بجای نسخه‌های چاپی که هرچقدر هم خوب چاپ شده باشد، دست خود که گاه بد خط هم بود کتابت و مطالعه کنند»^۴

اینکه این دیدگاه تا چه حد صحیح بوده و در آن روزگار در ممالک اسلامی رواج داشته است بدون شک بحث مبسوطی می‌طلبد که مجالش در این مقال نیست. اما به هر روی تقدس متون دینی و انتشار آن‌ها به شیوه‌ای به جز شیوه کتابت که امری توصیه شده و مرسوم در اسلام بود، ازجمله چالش‌های اصلی تکنولوژی چاپ در کشورهای مسلمان محسوب می‌شد. نمونه بارز این رویارویی را زمانی می‌بینیم که ابراهیم متفرقه (۱۷۴۵-۱۶۴۷ م.) در اوایل قرن ۱۸ میلادی، تصمیم به راه‌اندازی چاپخانه‌ای در استانبول می‌گیرد، و با مخالفت شدید مفتیان عثمانی و البته کاتبان آن دیار مواجه می‌شود. در همان موقع او دست به ابتکار عملی زده و برای زمینه‌سازی و جلوگیری از مخالفت‌های علما و مفتیان عثمانی، ابتدا رساله‌ای درباره فواید چاپ با عنوان «وسيلة الطباعة» نوشته و به صدراعظم وقت ارائه می‌دهد.^۵

صدراعظم عثمانی از شیخ الاسلام وقت عبدالله افندی ینی‌شهرلی می‌خواهد تا با صدور فتوایی چاپ کتاب در حوزه‌هایی چون لغت، منطق، فیزیک، ستاره‌شناسی و علوم مشابه را مجاز اعلام کند. علاوه بر این مجمعی متشکل از ۱۶ نفر از علمای برجسته عثمانی ضمن تأیید فتوا، از تأسیس چاپخانه و فواید ناشی از آن برای جامعه حمایت می‌کنند.^۶

یعنی در واقع حمایت علما از تأسیس چاپخانه، مشروط به عدم چاپ کتابهای دینی بود. و بدین ترتیب قرآن هیچگاه در این بازه زمانی در امپراطوری عثمانی چاپ و انتشار پیدا نمی‌کند.

کاملاً مشخص است که غیرمسلمانان بسیار زودتر از مسلمانان برای چاپ و انتشار کتاب قرآن عجله داشتند، شناخت کتاب مقدس مسلمانان و مطالعه و بررسی آن از یک طرف و سودآور بودن انتشار این کتاب پرمخاطب از طرف دیگر از جمله انگیزه‌های چاپخانه‌داران غیرمسلمان برای انتشار قرآن بود. بنابراین درست زمانی که در قرن ۱۸ میلادی تکنولوژی چاپ در امپراطوری روسیه توسعه پیدا نموده و چاپ و انتشار کتاب‌هایی به زبان عربی و حتی فارسی نیز رونق می‌گیرد، روس‌ها دست به چاپ قرآن نیز می‌زنند، طبق اطلاعاتی که در دست داریم قرآن برای اولین بار در روسیه به سال ۱۷۸۷ م. و به امر

4. Van Den Boogert, 2005: 265

۵. رساله وسیله الطباعة. ابراهیم متفرقه. ترجمه: فتح الله ذوقی. تهران: وراقان، ۸۸ ص.، وزیری، ۱۳۹۶.

۶. ابراهیم متفرقه، سرگزشت نخستین چاپخانه عثمانی. ارلین سابوف، ترجمه: میراندا میناس. تهران: وراقان، ۱۳۹۶ ش.، ص ۱۳۲.

ملکه کاترین دوم در مطبعه‌ای با نام آزیاتسکوی یا همان آسیایی به صورت حرفی چاپ و انتشار پیدا کرده است. خطاهای مطبعی این قرآن توسط فردی به نام ملا عثمان اسماعیل تصحیح می‌شود و این قرآن بعد از آن در سال‌های ۱۷۸۹، ۱۷۹۰، ۱۷۹۳ و ۱۷۹۶ میلادی بازچاپ می‌گردد.^۷

چاپ قرآن در ایران

هرچند به نظر می‌رسد که عباس میرزا به عنوان بازیگر اصلی‌ترین سناریوی وارد نمودن صنعت چاپ به ایران به جهت قدرت حاکمیتی خود مشکلی با علمای وقت نداشته است، اما با این حال چاپ و انتشار کتاب در ایران نیز در یک دهه اول با کتاب‌های غیر دینی آغاز و استمرار پیدا می‌کند.

طی یک دهه اول ورود صنعت چاپ به ایران بعد از انتشار «رساله جهادیه» به سال ۱۲۳۳ قمری در تبریز تنها کتاب‌های عمومی غیردینی چون گلستان، مآثر سلطانیه، تعلیم‌نامه درعمل آبله زدن و ... انتشار می‌یابد و حتی بعد از انتقال این صنعت در سال ۱۲۳۹ ق. به تهران هم کتاب‌هایی عمومی چون محرق القلوب، حسنیه، حیات القلوب، أبواب الجنان و ... چاپ و انتشار پیدا کرده است. به نظر می‌رسد دهه اول گاهواره چاپ در ایران خواسته یا ناخواسته به آماده‌سازی افکار طبقه دینی و حتی عمومی و آماده‌سازی فنی برای چاپ و انتشار بزرگ‌ترین کتاب مسلمانان یعنی قرآن اختصاص پیدا می‌کند.

بعد از گذشت یک دهه از ورود صنعت چاپ به ایران بالاخره زین العابدین تبریزی، یکی از مشهورترین طراحان و حروف‌سازان آن دوران موفق می‌گردد تا حرفی معرب برای چاپ و انتشار قرآن طراحی و آماده‌سازی نماید و به این ترتیب جسارت چاپ و انتشار «قرآن» ایجاد و این کتاب به عنوان اولین و مهم‌ترین کتاب جهان اسلام در رمضان سال ۱۲۴۲ قمری در تهران به شیوه چاپ حرفی و معرب در ابعاد ۲۰ در ۲۹/۷ سانتی‌متر و در ۲۳۶ صفحه انتشار می‌یابد.

مهمترین ویژگی این قرآن استفاده از خط نسخ طراحی شده در ایران و به صورت معرب است. استفاده از خط نسخ ایرانی و حروف‌ریزی آن به گونه‌ای که بتواند ظرافت‌های بصری لازم در خوشنویسی خط نسخ را همراه با اعراب‌هایی در زیر و زبر حروف و کلمات به خواننده ارائه دهد، کاری بس مشکل و زمانبر بود که البته میرزا زین العابدین تبریزی به خوبی از عهده آن برآمد.

هرچند در نگاه اول این قرآن چاپی در مقایسه با قرآن‌های خطی کتابت شده به قلم مشهورترین خوشنویسان آن دوران و پیش از آن به نظر بسیار ساده و غیر قابل رقابت می‌نماید. اما با نگاهی به این چاپ و دقت نظرهایی که در طراحی حروف آن انجام شده پرواضح است که طراح حروف و چاپچیان

۷. دلیل المطبوعات العربیه فی روسیا من ۱۷۸۷ الی ۱۹۱۷. أنس خلدوف. دبی: مرکز جمعه الماجد للثقافه والتراث، ۲۰۰۸ م. ص. ۳۱۶

تصویر ۲. این اثر، تمام سعی خود را برای انتشار قرآنی خاص، متفاوت و زیبا به کار برده‌اند. قرآنی مجدول، با اعراب‌گذاری دقیق که با کلیشه‌های ستاره‌ای فواصل بین آیات مشخص گردیده و در حاشیه آن در دوایری یکسان شماره‌گذاری صفحات درج گردیده است و ... همگی حکایت از این دارد که طراح حروف و حروفچین با همگی این کارها سعی نموده در این قرآن جلوه بصری متمایزی به نسبت کتاب‌های چاپ شده پیشین ارائه نمایند.

بعد از این چاپ قرآن‌های متعدد دیگری باتکنیک چاپ سربی چاپ و منتشر می‌گردد که تعداد آنها قابل توجه و حکایت از استقبال مخاطبان برای داشتن و خواندن قرآن‌های چاپی است. و اینگونه به نظر می‌رسد که کتاب اول مسلمانان بازار مخاطبین خود را در ایران و چه بسا خارج از ایران به خوبی پیدا نموده است. اما با این وجود چاپ و انتشار کتاب به شیوه سربی بسیار سخت، هزینه‌بر و زمان‌بر بود! خاصه اینکه کمی بی‌دقتی در حروفچینی و غلط‌گیری آن باعث می‌شد اغلاط مطبعی فراوانی در کتاب راه پیدا کند که در خصوص کتابی در شأن و منزلت قرآن به هیچ وجه به مذاق مسلمانان

بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَدَاءًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۲۲﴾ وَإِنْ كُنْتُمْ

تصویر ۳. آیه ۲۲ سوره بقره، قرآن چاپ حروفی منتشره به سال ۱۲۴۲ ق. در تهران

خوش نمی آمد.

دقیقا در زمانی که مردم و طبقه عالم و حاکم با صنعت چاپ اخت و الفت بیشتری پیدا نموده اند و بازار کتاب های چاپی در حال توسعه است، میرزا صالح شیرازی در روسیه با تکنیک جدیدی از چاپ یعنی تکنیک چاپ سنگی آشنا می شود و برخی ویژگی های این تکنیک او را بر این می دارد که نسبت به انتقال این تکنولوژی به ایران و استفاده از آن اهتمام ورزد.

پس از قتل الکساندر گریبایدوف (۱۷۹۵-۱۸۲۹ م.)^۸ سفیر روسیه در ایران، میرزا صالح شیرازی در تاریخ دوشنبه هجدهم شعبان/فوریه سال ۱۲۴۴ ق. / ۱۸۲۹ م در معیت خسرو میرزا (۱۲۲۶-۱۳۰۱ ق.) و به همراه هیئتی به روسیه می رود.^۹ او در همین سفر با تکنیک چاپ سنگی آشنا و داستان رویارویی خود با این تکنیک در ولایت روس را در ترقیمه اولین کتاب چاپ سنگی، یعنی قرآن مجید اینچنین روایت می کند:

«... بنده درگاه جهانپناه محمد صالح ابن حاجی باقرخان شیرازی که بحکم ماموریت بولایت روس رفته بود صنعت انطباع جدید را در آن ملک دیده است و اساس آنرا بدارالسلطنه تبریز حمل و نقل نموده دارالانطباعه قرار داد...»

به این ترتیب برای اولین بار با استفاده از تکنیک چاپ سنگی یک جلد کلام الله مجید از باب تیمن و تبرک در تاریخ ۲۵ رمضان سال ۱۲۴۹ ق. چاپ و انتشار می یابد.^{۱۰} مزیت تکنیک چاپ سنگی بر چاپ سربی این بود که در این تکنیک کاتب مستقیم متن مورد نظر خود را بر روی کاغذ کتابت می نمود و نیاز به طراحی حروف، حروف ریزی، حروفچینی، غلطگیری و... نبود.^{۱۱} به این ترتیب تنها دقت و هنر کاتب بود که می توانست نسخه ای بی غلط و یا کم غلط و زیبا را تکثیر نماید.

اولین قرآن چاپ سنگی به خط نسخ محمد حسین بن محمد تبریزی و در قطع رقیعی در ۱۴ سطر کتابت شده است. هرچند اولین قرآن چاپ سنگی از لحاظ شکلی بسیار ساده و خالی از هر نوع آرایه و تزئین است اما چاپ این قرآن نقطه عطفی شگرف در شیوع و گسترش چاپ کتاب در ایران به شمار می رود.

بدین نحو تکنیک چاپ سنگی که از لحاظ فنی آسان تر، سریع تر و کم هزینه تر بوده و در عین حال به جهت فنی امکان بازچاپ دست نویس ها به همان صورتی که کتابت می گردد و همچنین اضافه

8 . Alexander Griboyedov

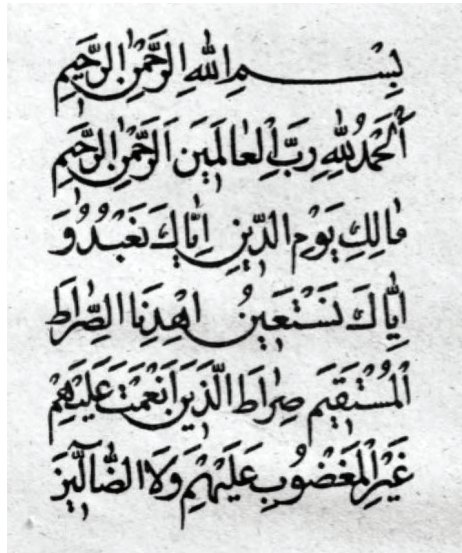
۹ . سفرنامه ها: میرزا صالح شیرازی: ۵۹۵.

۱۰ . جهت اطلاع بیشتر در خصوص مزایای تکنیک چاپ سنگی رجوع کنید به: تاریخ چاپ سنگی اصفهان. مجید غلامی جلیسه. تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۰، ص. ۷۳.

۱۱ . همان: ۹۹.

کردن تذهیب و تصویر را دارد در ایران آغاز و در مدت کوتاهی شایع می‌گردد.

در میان کتاب‌های چاپ شده در دوره قاجار و بعد از آن بی‌شک قرآن از بیشترین تعداد دفعات چاپ و شمارگان برخوردار است. اما با این وجود این کتاب در معرض بیشترین آسیب‌ها قرار داشته و دارد و امروزه بسیاری از چاپ‌های منتشره در ایران و حتی خارج از ایران یا از بین رفته و یا در دسترس نیستند. لذا اهتمام هرچه بیشتر و سریعتر کتابخانه‌ها و مجموعه‌داران به خریداری، حفاظت، سازماندهی و اطلاع‌رسانی در خصوص قرآن‌های چاپی در دوره‌های مختلف بالاخص دوره قاجاری امری مهم است که هر چه می‌گذرد و این مهم به تعویق می‌افتد ضررهای آن بیش از پیش می‌گردد.

تصویر ۴.
سوره حمد اولین
قرآن چاپ سنگی
منتشره در ایران
(تبریز/۱۲۴۹ق.)

قرآن بهرامی

در صبح جمعه ششم اسفند ماه سال ۱۴۰۰ به دعوت دوست ارجمندم جناب آقای حسن رجبیان به منزل ایشان رفته تا قرآن چاپ سنگی که برای فروش به ایشان عرضه شده بود را ببینم. آقای رجبیان از خوش‌نویسان و مجموعه‌داران شهیر قم و در حال حاضر مدیر کتابخانه فیضیه هستند و هم‌منش اخلاقی و هم‌تخصص و هنرشان بر همگان روشن و مبرز است. و ممنون محبت ایشان هستم که هر از چندگاهی که کتاب‌های خطی، چاپ سنگی و قطعات خوشنویسی به دست این بزرگوار رسیده و یا خرید می‌کنند بنده را بی‌بهره نمی‌گذارند.

در اولین نگاه عیان بود که با قرآنی متفاوت و ارزشمند روبرو شده‌ام. در همان بررسی اولیه چند نکته در این قرآن توجه مرا جلب نمود. اول جلد زیبای این کتاب بود که با تکنیک لاک‌پوشی به شکلی زیبا نقاشی، ساخته و پرداخته شده بود. دوم خط زیبای کاتب آن که در درجه‌ای استوار از کتابت کتب چاپ سنگی قرار داشت، سوم تزئینات و تذهیب این کتاب که انصافاً در عیار قابل قبولی کار شده بود و در نهایت و چهارمین نکته کاغذ این کتاب بود که بر خلاف معمول کاغذهای کتاب‌های چاپ سنگی در آن دوران، کاغذی دست‌ساز و نازک بود.

در همان مجلس استاد رجبیان بجز این قرآن که به خط احمد بن محمد تبریزی کتابت شده بود چاپ دیگری از همین قرآن و به خط همین کاتب را که متعلق به خودشان بود نیز بر من عرضه کردند که از حیث جلد و کاغذ کاملاً متفاوت و تزئینات برافزوده به مراتب کمتر و ابتدایی داشت. البته

ناگفته نماند که دو چاپ از دعای صباح نیز در مجموعه ایشان به خط همین کاتب موجود بود که گزارش آن در این مقاله آمده است.

به هر روی بنده واسطه شدم تا این قرآن توسط یکی از دوستان من یعنی مهندس علی بهرامی خریداری گردد و ایشان نیز مرحمت نموده کتاب را برای مدتی به امانت نزد من قرار دادند تا پیرامون آن مقاله‌ای نگاشته شود و من در معرفی این قرآن آنرا به قرآن بهرامی نامگذاری کردم.

ویژگی‌های فیزیکی قرآن

این کتاب دارای ابعاد جلد ۹ در ۱۴ سم. و ابعاد کاغذ ۶ در ۱۳/۷ سم. و ابعاد متن: ۶ در ۱۰/۸ سم. و دارای سطور ۱۹ سطر و صفحات [۱۹۷] برگ است.

کتاب دارای جلد لاک‌ری روغنی نفیس با طرح گل و بوته و حواشی با طرح اسلیمی به رنگ طلایی و مشکی است. داخل جلد آن نیز لاک‌ری روغنی و دارای حاشیه به همان طرح‌های اسلیمی روی جلد و متنی به رنگ قرمز با گل‌هایی به رنگ طلایی است.

تصویر ۵.
جلد لاک‌ری روغنی
قرآن بهرامی
(تبریز/۱۳۶۸ ق.)

در چاپ اولیه عناوین سوره‌ها کتابت و چاپ نشده است و نسخه فاقد تزئینات است اما تنظیم کتابت بگونه‌ای بوده که این امکان را برای مذهب فراهم می‌نموده که بتواند هم در دو صفحه ابتدایی قرآن و هم پیش از هر سوره و بالای بسم الله الرحمن الرحیم تذهیب‌ها و کتیبه‌هایی را برای درج عناوین سوره‌ها و یا در حواشی برای اشاره به جزء و حزب کار نماید. کتاب فاقد صفحه‌شمار و دارای رکابه است که در پایین سمت چپ صفحات فرد کتابت شده است.

دو صفحه ابتدایی قرآن تمام تذهیب و پرکار، دارای دو کتیبه در بالا و پایین با حاشیه گل و برگ زرین و به رنگ‌های آبی لاجوردی، طلایی، شنگرف و سبز است که در کتیبه‌ها به خط رقاع و قلم زر عنوان سوره‌ها کتابت شده است.

تمامی صفحات جدول کشی شده به خط زر و هر حزب، نصف حزب و جزء در حاشیه سمت راست و یا چپ کتاب با تزئینات گیاهی به رنگ های آبی، شنگرف و طلایی مشخص گردیده است. در ابتدای هر سوره و پیش از بسم الله الرحمن الرحیم عناوین سوره ها در کتیبه هایی مزین به نقوش گیاهی به رنگ های سبز و لاجورد به رنگ زمینه عنابی و لاجوردی و با خط رقاع به قلم زر نگاشته شده است. فواصل سوره ها به وسیله دوایری به رنگ زمینه طلایی و تزئین سبز از هم جدا و آیات برای تزئین بیشتر با شنگرف معرب شده است.

بسیاری از کتاب های چاپ سنگی در دو دهه اولیه ورود این صنعت به ایران بر روی کاغذ های عمدتاً اروپایی با بافتی پنبه ای و ضخیم به چاپ می رسیدند. اما این نسخه بر روی کاغذ دست ساز احتمالاً ایرانی چاپ خورده است. موردی عجیب که ما به ندرت در کتاب های چاپ سنگی آن دوران می بینیم. البته از انتهای سوره فتح به بعد می بینیم که جنس کاغذ ضخیم تر و کدرتر می گردد.

در نسخه دیگر از همین چاپ که متعلق به دوست و استاد بزرگوارم جناب آقای رجبیان است جنس کاغذ اروپایی و ضخیم تر و تقریباً مانند همان بخش انتهایی نسخه بهرامی است. با این تفاوت که در نسخه رجبیان کاغذها به رنگ سبز ملایم به طور کامل رنگ شده است.

این تفاوت کاغذ را وقتی در کنار تفاوت جلد و تزئینات قرار می دهیم اینگونه به نظر می رسد که احتمالاً در آن دوران چاپخانه ها به صورت سفارشی نیز برخی از کتاب ها و من جمله قرآن را نیز چاپ و منتشر می کردند. تا پیش از این برای ما مسلم بود که مثلاً صحافی جلد کتاب های چاپی به صورت سفارشی انجام می شده است. به این معنا که چاپخانه کتاب را چاپ و بدون جلد عرضه می کرد و خریدار این امکان را داشت که کتاب را به دست هر صحافی که می خواست سپرده و مطابق هزینه ای که می کرد جلدی چرمی با سبک و سلیقه خود و یا جلدی لاکه و یا حتی پارچه ای و ... دریافت نماید. اما تطبیق این دو مجلد قرآن همسان این مهم را به ما نشان می دهد که احتمالاً حتی در انتخاب نوع کاغذ نیز این امکان وجود داشته که مثلاً فردی متمول از کاغذ دستی با کیفیت و عیار بالاتر بهره برد.

ویژگی های متنی قرآن

این قرآن به صورت کامل از ابتدای سوره فاتحه و تا انتهای سوره ناس را شامل می گردد. از ابتدای قرآن تا انتها در حواشی سمت راست و چپ روایاتی به زبان فارسی در شأن نزول آیات به خط شکسته نستعلیق کتابت شده است.

ترقیمه متن: صدق الله العلی العظیم و صدق رسوله النبی الکریم و صدق و صدق و بلغ مولانا و مقتدانا سیدنا و امامنا بالحق امیر المؤمنین و قائدا الغر المحجلین و یعسوب الدین و وصی رسول رب العالمین و الحاکم یوم الدین علی بن ابی طالب و الائمة المعصومین المتقون المقربون المصطفون

المکرمون صلوات الله و سلامه عليهم اجمعين و نحن على ذلك من الشاهدين و الشاکرين و الحمد
لله رب العالمين ولعنه الله على اعدای آل محمد و ظالميههم و مبغضيههم و منکرى فضائلهم اجمعين
من الآن الى يوم الدين. قد وفقنى الله الناصر المعين باتمام كتابه المبين فى الحول الثانى و الستين بعد
الماتين و الالف من الهجرة و انا الجانى العبد احمد بن محمد التبريزى.

ترقيمه حاشيه: بقلم شکسته رقم بنده فقير محمد على ابن مرحوم عليقلی محرر گردید اللهم اغفر لهما
بمحمد وآله الطاهرين صلوات الله عليهم اجمعين.

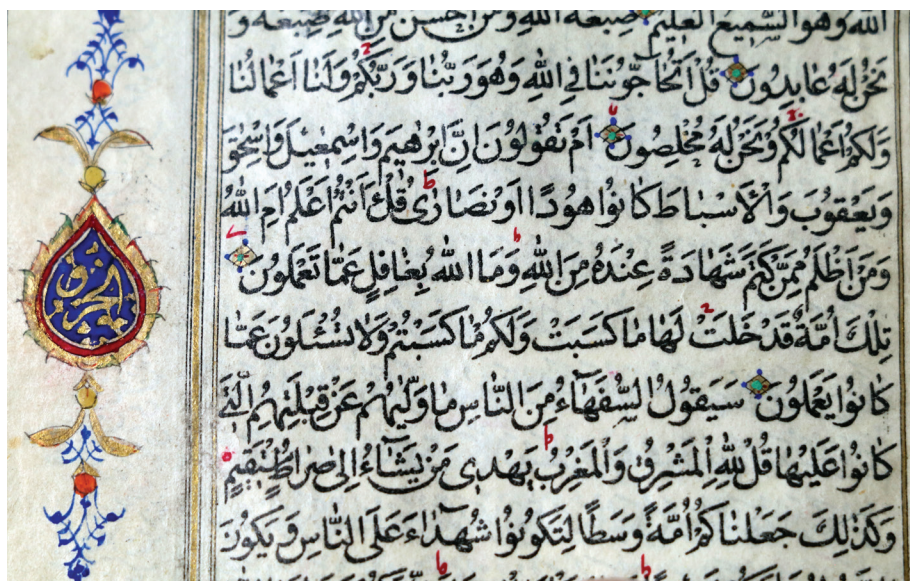
محل چاپ و چاپخانه کتاب

کتاب در ترقيمه خود هيچ اشاره‌ای به مکان چاپ و چاپخانه اين کتاب ننموده است. اما از آنجايی
که همه آثار کاتب اين نسخه يعنى احمد بن محمد تبريزی در شهر تبريز چاپ و منتشر شده است
بدون شک اين کتاب نیز از جمله آثار منتشره در شهر تبريز است.

پيش و بعد از اين کتاب آثاری به قلم احمد بن محمد تبريزی در چاپخانه‌های «على بن الحاج
محمد حسين المرحوم الشهير بامین الشرع التبريزی» و پسرش «رضا بن محمد حسين امين الشرع

تبریز» و «دارالطباعه حاجی محمد و حاجی رحیم»، «آقا جبار بن حاج غفار» و همچنین چاپخانه «مشهدی حاجی آقا بناحمد آقا باسمه چیتبری» چاپ و انتشار یافته که بعید نیست این قرآن نیز در یکی از این چاپخانه‌ها منتشر شده باشد.

احمد بن محمد تبریزی

تصویر ۷.
بخشی از
قرآن بهرامی
(تبریز/۱۲۶۸ق.)

درباره احمد بن محمد تبریزی اطلاعاتی در دست نیست. اما با دنبال کردن آثار کتابت شده و منتشره او مشخص است که وی در تبریز ساکن و به حرفه خوشنویسی مشغول بوده است. با توجه به نام مشترک پدر او با محمد حسین ابن میرزا محمد تبریزی، کاتب اولین کتاب چاپ سنگی منتشره در ایران یعنی قرآن منتشره به تاریخ ۲۵ رمضان سال ۱۲۴۹ق. دور از ذهن نیست که احتمالاً وی برادر او باشد خاصه آنکه این قرآن و دیگر آثار کتابت شده او از لحاظ سبک نگارش بسیار به کتاب‌های محمد حسین بن محمد تبریزی نزدیک است.

اولین اثر کتابت شده چاپی او که به آن دست پیدا نموده‌ایم، زیارت عاشورایی به شکل طومار است که در سال ۱۲۵۵ق. در شهر تبریز توسط فردی به نام «محمد رضا» فرزند یکی از مشهورترین چاپخانه‌داران آن زمان یعنی حاج محمد حسین امین‌الشرع تبریزی چاپ و انتشار یافته است. البته از این کتاب در حال حاضر نسخه‌ای موجود نیست و اطلاع از این طومار بر اساس گزارشی است که مرحوم محمد علی تربیت ارائه نموده است. همچنین آخرین کتابت انتشار یافته از او نیز مجموعه دعایی است که با دعای صباح آغاز می‌گردد و به اهتمام میرزا آقابالا در سال ۱۲۷۷ق. در شهر تبریز

تصویر ۸.
صفحه پایانی
قرآن بهرامی
(تبریز/ ۱۲۶۸ ق.)

چاپ و انتشار پیدا نموده است. بنابراین به نظر می‌رسد عمر حرفه‌ای او در اواخر دهه ۷۰ قرن سیزده هجری قمری به پایان رسیده باشد.

در منابع تراجم خوشنویسان تنها در کتاب مهدی بیانی است که می‌توان اسمی از او پیدا نمود. هر چند بیانی از افراد متعددی با نام احمد تبریزی یاد می‌کند اما تنها در یک مورد فردی با نام احمد بن محمد تبریزی را ذکر و درباره او چنین می‌نویسد:

«از خطوط او دیده‌ام: یک قطعه ثلث تزئینی سه دانگ و نسخ کتابت خوش با رقم «کتبه و طبعه احمد

بن محمد تبریزی» (۱۲۷۱) در مجموعه خودم»^{۱۲}

بیانی افراد دیگری نیز با نام احمد تبریزی یاد می‌کند که متخصص در خط نسخ بوده و کم و بیش از جهت زمانی در همین دوره به سر می‌برند اما از آنجایی که نامی از پدر آنها به دست نیامده است نمی‌توان آنها را با احمد بن محمد تبریزی یکی دانست.

کاظم مدیرشانه چی نیز در توصیف این کاتب و آثارش چنین می‌گوید:

میرزا احمد تبریزی: احمد بن محمد تبریزی از کاتبان چیره‌دست است که نمونه‌ای از خط زیبای در تابلوی بزرگ مدخل حرم شریف رضوی، موجود بود. از قرآن‌های دستنویس این استاد چاپ‌های ذیل بنظر اینجانب رسیده است:

قرآن مورخ ۱۲۶۶ هـ بقطع جیبی.

قرآن مورخ ۱۲۶۸ هـ بقطع پستی.

قرآن مورخ ۱۲۷۱ هـ بقطع جیبی

در این قرآن‌ها که بخط نسخ عالی نوشته شده است جای سرلوح در صفحه نخستین و سر سوره‌ها باز گذارده شده است که بعداً توسط مذهب‌کاران تزئین گردیده.

دیگر از کارهای این استاد، کتابت زادالمعاد مجلسی است که با همان کیفیت قرآن‌های یاد شده چاپ شده است و نسخه‌ای از آن در تملک حقیر است.^{۱۳}

همانگونه که مرحوم شانه چی در معرفی نسخه‌های این کاتب اشاره نمود، بسیاری از نسخه‌هایی که توسط این کاتب کتابت شده بعد از چاپ توسط تذهیب‌کاران همان دوران آراسته شده است. ناگفته نماند، همانطور که پیش از این اشاره شد و در میان آثار چاپ شده این کاتب که شخصاً بررسی نموده‌ام، کتاب‌های چاپ شده به قلم این کاتب دارای جلد‌های نفیس و تزئین شده چرم و یالاکی بوده و از چنان زیبایی و کیفیت هنری برخوردار هستند که در کتابخانه‌های مختلفی چون کتابخانه ملی، آستان قدس و مرکز احیاء میراث اسلامی این آثار در کنار کتاب‌های خطی نگهداری می‌شوند.

این عنایت و توجه به کتابت‌های احمد بن محمد تبریزی حکایت از عیار و ارزش خط او در آن دوران دارد. در حالی که هیچ کاتبی در آن دوران را سراغ ندارم که تا به این حد آثار چاپی‌اش مورد توجه خریداران قرار گرفته و با هزینه‌های گزاف جلد‌های فاخر برای آن تدارک دیده و یا بخش‌های مختلفی از صفحاتش با هنر تذهیب‌کاران آراسته شود.

۱۲. احوال و آثار خوش‌نویسان. مهدی بیانی. تهران: انتشارات علمی، ۴، چاپ دوم، ۱۳۶۳ ش.، ص. ۱۰۲۳.
۱۳. قرآن‌های چاپی. کاظم مدیرشانه چی. مشکوه. شماره ۲، بهار ۱۳۶۲، ص. ۱۶۱.

کاملاً مشخص است که صفحه‌آرایی کتاب‌های کتابت شده توسط او نیز با همین دقت نظر انجام شده که بعد از چاپ مذهب‌بان بتوانند این آثار را تزئین و تذهیب نمایند.

کتابت‌های احمد بن محمد تبریزی

احمد بن محمد تبریزی چاپ‌نویسی پرکار بوده و عمده آثار او کتاب‌های دینی و مذهبی چون قرآن و کتب ادعیه هستند. اما در این میان کتاب‌هایی در موضوعات دیگر نیز کتابت نموده است. فهرست حاضر کتابشناسی است از آنچه او طی سالهای ۱۲۵۳ قمری تا ۱۲۷۶ قمری کتابت و چاپ نموده است و همچنین در انتها نیز به چند عنوان کتابتی که به صورت نسخه خطی از او بر جای مانده اشاره گردیده است.

۱. زیارت عاشوراء

کاتب: تبریزی، احمد بن محمد

تبریز: بی‌نا، ۱۲۵۵ ق.

کتابشناسی: این نسخه که از قرار معلوم به شکل طومار چاپ و انتشار یافته است از جمله اولین کتاب‌های چاپ سنگی در تبریز است که نسخه‌ای از آنرا مرحوم محمدعلی تربیت دیده و در مقاله خود گزارش نموده است. به نظر می‌رسد که این کتاب از اولین آثار چاپی کتابت شده توسط احمد بن محمد تبریزی است که به شیوه چاپ سنگی کتابت و انتشار یافته است و متأسفانه تاکنون نسخه‌ای از آن در هیچ‌کدام از کتاب‌خانه‌های ایران و خارج از ایران یافت نشده است.

ترقیمه: قد تمت الزیارة الشریفه طبعاً فی دارالطباعة دارالسلطنة تبریز علی ید الحقییر محمد رضا بن الحاج محمد حسین مرحوم الشهیر بامین الشرع حرره العبد احمد بن محمد التبریزی سنه ۱۲۵۵. ۱۴
[محمدعلی تربیت]

۲. قرآن

کاتب: احمد بن محمد تبریزی

به اهتمام: امین‌الشرع تبریزی، علی بن محمد حسین

تبریز: دارالطباعة حاجی محمد و حاجی رحیم، ۱۲۵۶ ق.

کتابشناسی: این قرآن با تیراژ ۱۲۸۰ جلد چاپ و انتشار یافته است.

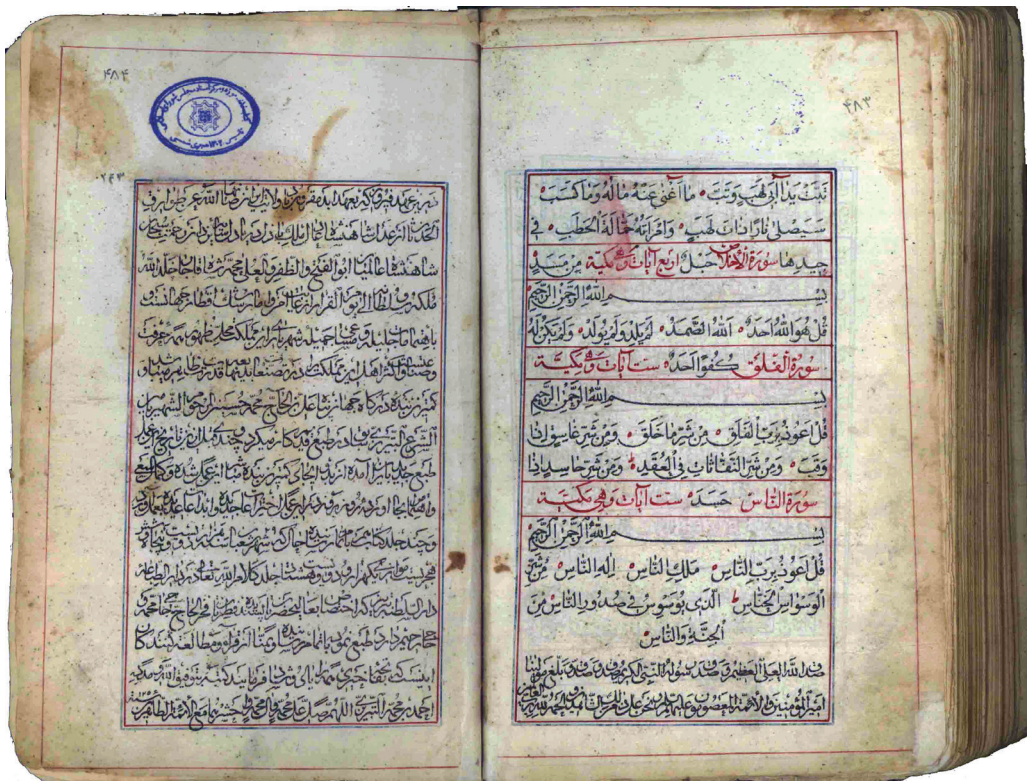
ترقیمه: صدق الله العلی العظیم و صدق رسوله النبی الکریم و صدق و بلغ مولینا امیرالمؤمنین والائمة المعصومون علیهم السلام و نحن علی ذلک من الشاهدین والحمد لله رب العالمین درین عهد فیروز که بعهد ابد مقرون باد ولایت ایران صانها الله عن طوارق الحدثان از عدل شاهنشاه عادل

مالک باذل در یادل سایه یزدان رحمت سبحان شاهنشاه عالمیان ابوالفتح والظفر والعلی محمدشاه قاجار خلدالله ملکه وسلطانه الی یومالقرار از غایت اخر وامارشک اقطار جهانست و باهتمامات جلیله و مساعی جمیله شهریاری این مملکت محل ظهور همه حرفت و صناعتست و اکثر اهل این مملکت را در تصنعات بدیعه نهایت قدرت ظاهر میباشد و کمترین بنده درگاه جهان پناه علی بن الحاج محمد حسین المرحوم الشهیر بامین الشرع التبریزی سابق در طبع قدیم کار میکرد و چندی قبل ازین تاریخ این عمل طبع جدید بایران آمده از بدو ایجاد کمترین بنده مباشر این عمل شده و کمال سعی و اهتمام بجا آورد و روز بروز در این عمل اختراعات جدیده و ابداعات عدیده بعمل آورد و چند جلد کتاب هم باتمام رسانیده حال که ۲۹ شهر شعبان سنه هزار و دویست و پنجاه و شش هجریست موازی یکهزار و دویست و هشتاد جلد کلام الله تعالی در دارالطباعة دارالسلطنه تبریز که اختصاص بعالیحضرتان پسندیده فطرتان فخرالحاج حاجی محمد و حاجی رحیم دارد طبع نمود باتمام رسانیده و تمنا از قراء و مطالعه کنندگان اینست که بفاتحه خیری همه رایاد و شاد فرمایند

تصویر ۹.
دو صفحه پایانی
قرآن نسخه
کتابخانه، موزه و
مرکز اسناد مجلس
شورای اسلامی
(تبریز/ ۱۳۵۶ ق.)

الأئمه الطاهرين سنه ۱۲۵۶

[مجلس]

۳. قرآن

کاتب: احمد بن محمد تبریزی

بانی: حاج فرج و آقا رضا

تبریز: آقا جبار بن حاج غفار تبریزی، رقعی (۱۳ در ۷/۱۹ سانتی متر)، ۲۵۴ ص، ۱۲۵۸ ق.^{۱۵}

این قرآن توسط آقای کاظم مدیرشانه چی در سال ۱۳۷۷ به کتابخانه اهدا شده است. خط متن و حاشیه نسخ ایرانی ممتاز و شکسته نستعلیق، آرایش ها دستی، دعای قبل و بعد از قرائت در اول و آخر نسخه داخل ترنج چاپی با دو سرتنج مشکی و جدول بندی با تحریر لاجورد و کمند مشکی، سوره حمد و اول سوره بقره جمعا دارای چهار کتیبه زمینه لاجوردی و طلایی با جدول بندی طلا و آبی و سرخ و کمند مشکی، حاشیه این دو صفحه با تذهیب گل و برگ در زمینه آبی مزین و دارای دو سرلوح مذهب منقش اوراق جدول بندی به طلا و مشکلی، تحریر به آبی و کمند به مشکلی فواصل آیات گوی طلایی کوچک، اول سوره ها زر اندازی و اسامی آنها به خط ثلث سرخ رنگ، اسامی اجزاء در حاشیه اوراق به خط ثلث سرخ رنگ بین سطور ثواب قرائت در حاشیه اوراق زراندازی. در اول سوره توبه مهر مالک ناخواناست.

یادداشت اول نسخه «از تبریز ابتیاع گردید ۱۳۳۷/۸/۲۸ تهران - ایران

[آستان قدس رضوی: ش (۷۲۰) ۳۰۹۰۳]

۴. قرآن

کاتب: تبریزی، احمد بن محمد

[تبریز]: بی نا، [۱۹۷] گ، ۹ در ۱۴ سم، ۱۲۶۲ ق.

این قرآن همانی است که در این مقاله به تفصیل به معرفی آن پرداختیم.

[آستانه حضرت معصومه: ش. ۹۰۸۱؛ علی بهرامی؛ رجبیان]

۵. زاد المعاد

نویسنده: مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی (۱۰۳۷ - ۱۱۱۰ ق.)

کاتب: تبریزی، احمد بن محمد

[تبریز]: بی نا، ۴۲۳ ص؛ ۲۰×۵/۱۲ س. م. ۱۲۶۲ ق.

[ملی: ش ۱۱۳۳۹۰۰]

۶. دعا

گردآورنده: ؟

۱۵. قرآن های چاپی نفیس کتابخانه مرکزی آستان قدس. رسول سعیدی زاده، آستان هنر، شماره ۹، تابستان ۱۳۹۳، ص. ۳۲.

کاتب: تبریزی، احمد بن محمد

تبریز: چاپخانه حاج غفار تبریزی، ۲۸ گ.، ۶ س.، ۱۷/۵ در ۱۰ س.، نسخ معرف و ترجمه ها نستعلیق، ۱۲۶۵ ق.

کتابشناسی: این کتاب مشتمل بر ادعیه دعای صباح، دعای عدیله، تعقیب نماز ظهر، تعقیب نماز عصر، تعقیب نماز مغرب، تعقیب نماز عشاء و تعقیب نماز صبح می باشد.

[ملی؛ مرکز احیاء میراث اسلامی: ش ۱۱۶۵؛ رجبیان]

۷. کتاب دعا

گردآورنده: ناشناخته

کاتب: تبریزی، احمد بن محمد

به اهتمام: تبریزی، آقا جبار بن حاج غفار

[تبریز]: بی نا، ۱۲۶۵ ق.

کتابشناسی: مشتمل بر ادعیه احتجاب، تعقیبات نماز ظهر، تعقیبات نماز عصر، مغرب، عشاء و نماز صبح می باشد.

آغاز کتاب: بسم الله الرحمن الرحيم احتجبت بنور وجه الله القديم الكامل و تحصنت بحصن الله القوى الشامل ورميت من بغی علی بسهم الله ...

انجام کتاب: ... بسم الله الرحمن الرحيم محمد علی فاطمه الحسن الحسين علی محمد جعفر موسی علی محمد علی حسن محمد اللهم صلی علی محمد و آل محمد و صلی علی اشیاعهم و آل ... عاداهم.

ترقیمه: قد تمت الدعوات الشریفه علی يد العبد الجانی والاسیر الفانی المقید بقیودات الامال الامانی احمد بن محمد التبریزی لیحسن انطباعه باهتمام الاستاد الماهر فی امر الطباعه والمشهور فیها بالفوق والبراعه عالی النجار اقا جبار بن الحاج غفار التبریزی لازال مؤیداً بتوفیق الله و تاییده وكان تحریره فی ۱۲۶۵

ترجمه دعوات حسب الفرمایش جناب میرزا احمد خوشنویس مرقوم گردید کتبه محمد علی ابن مرحوم علیقلی التبریزی ۱۲۶۵.

[آستان قدس رضوی: ش. ۵۹۵؛ ملی: ۱۵۳۳۱۰۵؛ دانشگاه تهران: ش. ۹۴۸۸؛

دایره المعارف بزرگ اسلامی: ش. ۱۸۱۰]

۱۶. مرکز احیاء میراث اسلامی. سید احمد اشکوری. قم: مرکز احیاء میراث اسلامی، ۱۳۸۰، جلد ۳، صفحه ۴۰۷.

۱۷. ماخذ: فهرست نسخه های خطی کتابخانه دانشگاه تهران. ج. ۱۷.

تصویره ۱.
کتاب دعا نسخه
کتابخانه مرکز احیاء
میراث اسلامی
(تبریز/۱۳۶۵ ق.)

۸. قرآن

کاتب: تبریزی، احمد بن محمد

دستیار چاپ: آقا جبار

تبریز: دارالطباعة مشهدی حاجی آقا بن احمد آقا باسمه چی تبریزی، ۲۲۶ ص.، ۲۲×۱۵ سم.، ۱۳۶۸ ق
ترقیمه: صدق الله العلی العظیم و صدق رسوله النبی الکریم صدق و صدق و بلغ مولانا واماننا بالحق
امیر المؤمنین و وصی و رسول رب العالمین علی بن ابی طالب و الأئمه المعصومین من ذریته علیه
وعلیهم الصوله والسلام و نحن علی ذلك من الشاهدين والشاکرین و لعنه الله علی اعدیهم وظالمیهم
و منکر فضائلهم اجمعین و الجمعه لله رب العالمین قد انطبع هذا الكتاب الکریم و الکلام القديم و الذکر
الحکیم فی دارالطباعة المخصوصه للأخ الاعز العالی قدره المشهدی الحاج آقا علی ید الاستاد الماهر
فی امر الطباعة عالی النجار اقا جبار و قد وقع الفراغ فی الحول الثامن و الستین بعد الماتین و الالف من
الهجره علی هاجرها الاف التحیه و الثناء کتبه العبد الحقیر الفقیر الاثم الجانی الفانی احمد بن محمد

تصویر ۱۱.
 قرآن نسخه کتابخانه
 ملی (تبریز/۱۳۶۸ ق.)

التبریزی اللهم اغفر له ولوالديه بحرمه القرآن فی سنه ۱۳۶۸.

برافزوده‌های متنی: جلد لاک‌ی با طرح گل و مرغ دارای کتیبه، سرلوح و حواشی در دو صفحه آغازین کتاب با طرح‌های اسلیمی و رنگ‌های طلایی و شنگرف و لاجورد و سبز
 [ملی: ش ۲۵۹۶۱۵ و ۵۶۵۰ و ۵۵۹۳؛ آستان قدس؛ مدرسه صدر بازار اصفهان (۱)؛ انجمن آثار و مفاخر]^{۱۸}

۱۸. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مدرسه صدر بازار اصفهان. سید جعفر حسینی اشکوری، قم: مجمع ذخایر اسلامی،

۹. ادعیه متفرقه و زیارات (عربی)

نویسنده: ناشناخته

کاتب: تبریزی، احمد بن محمد

تبریز: چاپخانه ملاصالح صحاف تبریزی، نسخ، ۱۲۷۰ ق.

[آستان قدس]

۱۰. قرآن

کاتب: تبریزی، احمد بن محمد

تبریز: بی نا، ۱۷×۱۱ سم، ۱۲۷۱ ق.

ویژگی های هنری برافزوده: جلد مقوایی با روکش تیماج، صفحات بدون شماره گذاری و دارای علائم راده است. در صفحه مقابل افتتاح، دعای قبل از تلاوت در آن نگارش یافته، دو صفحه افتتاح دارای تذهیب و ترصیع یک سر لوح و دو کتیبه متناظر مذهب و منقش به زر و لاجورد، بین السطور زراندازی، حاشیه گل و برگهای زرین و الوان، تمام صفحات جدول بندی به زر و تحریر مشکی و کمندکشی، اسامی سور به خط ثلث به سرخی در میان کتیبه، در حواشی صفحات، نام حزب، نصف، جزو با سرخی آمده است.

[وزیری یزد]

۱۱. زاد المعاد

نویسنده: مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی

کاتب: تبریزی، احمد بن محمد

به امر: تاجر یزدی، علی رضا بن محمد صادق

به اهتمام: میرزا آقا بالا

[تبریز]: بی نا، ۲۲۳ گ، ۲۳ س، ۵/۲۵ در ۱۷ سم، ۱۲۷۲ ق.

آغاز: بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي جعل العباده وسيله لنيل السعاده في الاخره والاولى والصلوه على سيدى الورى محمد و عترته ائمه الهدى بنده خاطى محمد باقر بن محمد تقى عفى الله عن جرائمهما بر الواح ارواح صافيه برادران ايمانى و اخلاء روحانى ...

انجام: يا بعد از وفات اين شكسته بدعاى رحمت و مغفرت اين مستحق رعا را ياد كنند و ختم بفضل الله سبحانه و تايبده فى شهر الله المعظم شهر رمضان من سنه سبع و ماه و الف من الهجره المقدسه على يد مؤلفه الراجى رحمه الكريم المنان فى محروسه اصفهان صينت عن طوارق والحدثان

مع وفور الاشغال واختلال الاحوال و توزع البال والحمد لله اولا و اخرا والصلوه على سيد المرسلين محمد واله الاقدسين الاطهرين و لعنت الله على اعدائهم اجمعين.

ترقیمه: کتبه بحول الله و قوته الحقیق الفقیع العبد احمد بن محمد تبریزی حامدا لله على ما وفقه باتمام هذه النسخه الشریفه ومصلیا على سماء الجود ومبدء الوجود محمد وآله الذین هم خیر البریه و مستغفرا له ولوالديه وللمؤمنین سیما الأخ الأعز ذی الفصره السلیمه سمی ثامن ائمه الهدی صلوات الله علیهم مادامت الارض والسماء بن المرحوم المغفور الحاج محمد صادق قدس الله روحه و عطر مضجعه الحاج علیرضا التاجر الیزدی لازال مؤیدا بتوفیق الله و تاییده اللهم یا من لا یخیب رجاء الراجین صل على محمد وآله الطاهیرین وانفعه بها کما کان بانیا لها و قد وقع من تحریرها الفراغ فی احول الثانی والسبعین بعد الماتین والألف من الهجره المقدسه على هاجرها وآله الصلوه والسلام.

کتابشناسی: این کتاب مشتمل بر متن زادالمعاد است و در انتهای کتاب این ادعیه به ضمیمه آمده است: ۱. دعاء الجوشن الکبیر، ۲. و کان من دعائه علیه السلام فی ذکر التوبه و طلبها؛ ۳. دعاء المجیر؛ ۴. دعاء مکارم الاخلاق؛ ۵. دعاء التوبه

ویژگی های هنری برافزوده: نسخه کتابخانه مرکز احیاء میراث اسلامی در صفحه اول دارای سرلوح و حواشی و همچنین همه صفحات مجدول به طلاست.

[مرکز احیاء میراث اسلامی: ش ۱۸۶۵؛ کتابخانه ملی: ۱۱۳۳۸۴۲؛ مرعشی:

۱۷۶/۲۵؛ حسینیه ارشاد: ش. ۷۷ VM/۲۹۷ ۵۸؛ دانشگاه تهران: ش. ۱۰۸۹۹؛

مسجد اعظم؛ مشار؛ مهدوی؛ وزارت خارجه؛ مجلس: ش. ۱۴۷۳۴]^۲

۱۲. جوامع الكلم (عربی)

نویسنده: احسانی، احمد بن زین الدین بن ابراهیم (۱۱۶۶-۱۲۴۲ق.)

به سرمایه: افشار تبریزی، سلیمان بن شمخال (قرن ۱۳ق.)

کاتب: تبریزی، احمد بن محمد (قرن ۱۴)

کاتب: روضه خوان تبریزی، عبدالحمید (قرن ۱۳ق.)

تبریز: چاپخانه مشهدی حاجی آقا بن احمد آقا تبریزی، نسخ، ج ۲، ج ۱، ۷۱۳ ص، رحلی، ۱۲۷۳ق.

موضوعات: ۱. عقاید شیخیه - مجموعه ها.

۱۹. فهرست نسخه های خطی مرکز احیاء میراث اسلامی. سید احمد حسینی اشکوری. قم: مرکز احیاء میراث اسلامی، جلد ۵ صفحه ۲۹۲.

۲۰. فهرست نسخه های خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی. سید صادق حسینی اشکوری. تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ج ۴۱.

تصویر ۱۲. زاد المعاد
علامه مجلسی
نسخه کتابخانه مرکز
احیاء میراث اسلامی
(تبریز/۱۳۷۲ق.)

ضمائم ۱. حیوة النفس فی حضرة القدس؛ ۲. العصمة والرجعة؛ ۳. تفسیر سورة التوحید؛ ۴. تفسیر آية النور؛ ۵. المسائل الخاقانية؛ ۶. الصناعة؛ ۷. المسائل الجعفرية؛ ۸. اجوبة مسائل السيد ميرزا محمد علي بن ميرزا محمد حسن؛ ۹. اجوبة مسائل المولي كاظم بن علي نقی السمناني؛ ۱۰. المسائل الخطابية؛ ۱۱. اجوبة مسائل السيد ابوالحسن الجيلاني؛ ۱۲. اجوبة مسائل الشيخ رمضان بن ابراهيم؛ ۱۳. اجوبة مسائل المولي محمد حسين الاناري الكرمانی؛ ۱۴. المسائل التوبلية؛ ۱۵. المسائل الرشتية؛ ۱۶. المسائل القطيفية ج ۱ اجوبة مسائل الشيخ احمد بن صالح بن طوق القطيفي؛ ۱۷. المسائل القطيفية ج ۲ اجوبة مسائل الشيخ احمد بن صالح بن طوق القطيفي؛ ۱۸. المسائل القطيفية ج ۳

اجوبه مسائل الشيخ احمد بن صالح بن طوق القطيفي؛ ۱۹. المسائل القطيفية ج ۴ اجوبه مسائل الشيخ احمد بن صالح بن طوق القطيفي؛ ۲۰. المسائل القطيفية ج ۵ اجوبه مسائل الشيخ احمد بن صالح بن طوق القطيفي؛ ۲۱. المسائل العلمية؛ ۲۲. اجوبه مسائل الشاهزاده محمود؛ ۲۳. اجوبه مسائل المولي محمد مهدي بن محمد شفيح الاسترآبادي؛ ۲۴. المسائل الفارسية ج ۱ اجوبه مسائل شيخ علي بن عبدالله بن فارس؛ ۲۵. المسائل الفارسية ج ۱۲ اجوبه مسائل شيخ علي بن عبدالله بن فارس؛ ۲۶. المسائل البحرانية؛ ۲۷. المسائل الطاهرية؛ ۲۸. المسائل الحسنية؛ ۲۹. المسائل اليعقوبية؛ ۳۰. المسائل الرشيدية؛ ۳۱. المسائل الموسوية؛ ۳۲. المسائل الزنجية؛ ۳۳. اجوبه مسائل السيد ميرزا محمد علي؛ ۳۴. رسم الخط للقرآن الكريم؛ ۳۵. بعض اسرار التجويد؛ ۳۶. تفسير سوره توحيد ج ۲؛ ۳۷. اجوبه مسائل السيد شريف بن جابر؛ ۳۸. صراط اليقين في شرح تبصرة المتعلمين؛ ۳۹. الاجتهادات الطنية و عدم جواز تقليد الميت؛ ۴۰. حكم ذي رأسين؛ ۴۱. المسائل الاجماعية.

[مجلس؛ سپهسالار؛ دانشگاه تهران؛ دانشکده ادبيات؛ تربيت تبريز؛ محدث ارموی؛ آستان قدس؛ ملی؛ مرعشی]

۱۳. کتاب دعا

گردآورنده: ناشناخته

به اهتمام: ميرزا آقابالا

خوشنويس: تبريزي، احمد بن محمد

[تبريز]: بی‌نا، [۵۴ص.].، ۱۲۷۶ق.

کتابشناسی: مشتمل بر دعاهاى صباح، عديله، تعقيب نماز ظهر، تعقيب نماز عصر، تعقيب نماز مغرب، تعقيب نماز عشا، تعقيب نماز صبح، آغاز: بسم الله الرحمن الرحيم اللهم يا من دلغ لسان الصباح بنطق تبجله و سرح قطع الليل المظلم بغيا هب تلجلجه واتقن صنع الفلك الدوار فى مقادير تبرجه وشعشع ضياء الشمس بنور ... انجام: ... وغائبهم واشهد انهم فى علم الله وطاعته كمحمد صلى الله عليه والسلام عليهم الله محمد على فاطمه الحسن الحسين على محمد جعفر موسى على محمد على حسن محمد.

ترقيمه: كتبه العبد احمد بن محمد التبريزي و كان تحريره فى سنة ۱۲۷۶.

[مرکز احیاء: ش ۶۱۷۵؛ کتابخانه ملی: ش ۱۰۸۴۲۲۶؛ کتابخانه ولی عصر خوانسار]

۱۴. کتاب دعا

گردآورنده: ناشناخته

به اهتمام: میرزا آقا بالا

[تبریز]: بی نا، [۲۵گ]، ۶ سطر (۶) × (۱۲ سطر؛ ۱۱×۱۸ س م، ۱۲۷۷ق.

آغاز کتاب: یا من دل لسان الصباح بنطق تبلجه و سرح قطع الليل المظلم بغياهب تلجلجه

انجام: محمد؛ جعفر، موسی؛ علی؛ محمد، علی؛ حسن، محمد

انجامه: کتبه العبد احمد بن محمد التبریزی و کان تحریره فی سنه ۱۲۷۶

ترقیمه: چون تا حالا که تاریخ هزره دویت و هفتاد و هفت تمام است کسی مباشر و متصدی طبع

سرخ نشده بود درین سال همایون فال عالیشان میرزا آقا بالا محض از راه امتحان این مرقع مبارک را

با ترجمه سرخی چاپ کرد انشاء الله بعد از این خوبتر میشود راقم الحروف مصطفی المرندی.

نسخه شناسی: نوع و تزیینات جلد: مقوایی جرم قهوه ای یضربی با ترنج و سر ترنج حاشیه منگنه

اندرون کاغذ سرخ

[کتابخانه ملی: ۱۷۲۹۳] ۲۲

نسخه خطی

۱۵. الادعیه

گردآورنده: ناشناخته

نسخ، احمد بن محمد تبریزی، ۸ برگ؛ ۱۲×۲۰ س م، ۱۲۵۳ق.

کتابشناسی: معرفی کتاب: شامل تعقیب نماز ظهر و عصر و مغرب و عشا و صبح و اسماء مبارکه

چهارده معصوم علیهم السلام.

نسخه شناسی: میان هر برگ یک برگ اضافی، دارای یک سر لوح مرصع و پنج پیشانی، میان سطور

طلاندازی با تحریر مشکی، صفحات مجدول بطلا و مشکی و شنگرف و سبز

[کتابخانه فردوسی مشهد: ۴۹۸] ۲۳

۱۶. مجموعه

به خط نسخ احمد بن محمد تبریزی به تاریخ ۱۲۵۳ق.

[کتابخانه عبدالمجید مولوی] ۲۴

۲۲. فهرست نسخه های خطی کتابخانه ملی ایران. اکرم مسعودی، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ج. ۴۹.

۲۳. فهرست نسخه های خطی کتابخانه دانشکده الهیات و معارف اسلامی مشهد. محمود فاضل. مشهد: دانشگاه فردوسی، ج. ۲۵۰/۱.

۲۴. نسخه های خطی: نشریه کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران. ایرج افشار؛ محمد تقی دانش پژوه. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۶ش، ۵/۵.

۱۷. قرآن

کتابت، احمد بن محمد تبریزی، ۱۲۶۲ ق.

[موزه هنر گرجستان]^{۲۵}

۱۸. الادعیه

خوشنویس: احمد بن محمد تبریزی

مشهد: آستان قدس رضوی، نسخ، ۱۷۵ برگ، ۷ سطر؛ ۷×۵/۱۴ س م، ۱۲۷۰ ق.

آغاز: چون داخل صحن شوی بگو الحمد لله الذی اکرمنی بمعرفته و معرفة رسوله

انجام: لعن الله عدو آل محمد من الجن و الانس من الاولین و الآخرین و ابرء الی الله منهم و صلی الله

علی محمد و آله الطاهرین

کتابشناسی: مجموعه ای مشتمل بر ادعیه و احراز و زیارت ائمه معصومین علیهم السلام و آداب

زیارت آن بزرگواران می باشد.

[آستان قدس رضوی: ۳۲۲۹۷]^{۲۶}

۲۵. نسخه های خطی: نشریه کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران. ایرج افشار؛ محمد تقی دانش پژوه. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۸ ش، ۱۶۷/۸.

۲۶. فهرست نسخه های خطی اهدائی حضرت آیه الله العظمی سید علی خامنه ای. محمود فاضل یزدی مطلق؛ محمد حسن نوری نیا؛ حسین خبازیان؛ علی علیزاده؛ محمد وفادار مرادی. مشهد: اداره موزه های آستان قدس رضوی، ۱۳۹۰ ش، جلد ۶، ص. ۱۶۹.